

Kapittel 6. Avslutning

Hensikten med denne masteroppgaven er å beskrive, drøfte og nyansere en nokså ukjent historie om de jødiske flyktningbarna som kom til Norge i tidsrommet 1938-1939.

Oppgaven har synliggjort behovet for å gå utover historier som fremstiller historien om de jødiske flyktningbarna som udelt positivt. Den er mer komplisert og fragmentert enn det konvensjonelle historier så langt har presentert.

For å få til en historisk fremstilling av hendelser og de faktiske forhold som var avgjørende for barna, har jeg gradvis gjennom oppgaven beveget meg fra den norske flyktningpolitikk i et makroperspektiv, ned til individuelle erindringer og minner. Sammenhengene mellom de historiske ”fakta” har jeg valgt å analysere og drøfte på globalt, nasjonalt og individuelt nivå. Jeg har valgt å se på individene i flyktninggruppen ut i fra et kollektiv perspektiv, da jeg ønsket å se på likhetene og forskjellene innad i gruppen. Siden oppgaven min i så stor grad omhandler enkeltpersoners skjebner, er det vanskelig å komme med noen klare konklusjoner om hvordan flyktningene som gruppe forholdt seg til sitt jødiske opphav. Det samme gjelder oppfattelsen og opplevelsen av det norske samfunn sine holdninger. De glidende overgangene mellom objektive og subjektive oppfatninger i min oppgave, gjør at historiefremstillingen blir mangfoldig og nyansert, men byr også på utfordringer i forhold til å trekke klare slutninger. Det er alltid viktig å forstå at innsikt i de historiske generelle betingelsene for valg som ble gjort den gang, ikke kan viske bort frustrasjoner og ubesvarte spørsmål som kan trenge seg på.³⁶⁸ For å skulle gi en best mulig fremstilling av de fundamentale begrepene: *Barn, jødisk* og *flyktning*, har jeg derfor basert en del av litteraturen på memoarer, personlige fremstillinger og intervjuer.

Jødiske barneflyktninger som kom til Norge i 1938-1939. Samfunnets holdninger og barnas forhold til sitt jødiske opphav

Den internasjonale flyktningpolitikk var helt avgjørende og dannet føring for hvordan de norske myndighetene skulle forholde seg til flyktningsspørsmålet. Etter ”Anschluss” i Østerrike i mars 1938, ble flyktningsspørsmålet for alvor satt på dagsorden. Det ble innkalt til

³⁶⁸ Bak 2010, s. 63

flere flyktningpolitiske konferanser, både internasjonale og nordiske. Dessverre ble resultatene mangelfulle, og ingen av landene klarte å bli enige om et felles koordinerende hjelpesamarbeid.

Norske myndigheter var godt informert om utviklingen i Østerrike, og frykten for en ”invasjon” av jødiske flyktninger ble gradvis forsterket utover 1938. Det nordiske samarbeidet som gjentatte ganger ble forsøkt, vitner om at viljen til en felles flyktningpolitisk plattform var til stede. Allikevel ser vi en tendens til at Norge sluttet seg til avgjørelser som ble tatt av de danske og svenske myndighetene.

Centralpasskontoret og Justisdepartementet var de offentlige organer som arbeidet med flyktningsaker i Norge. Det hersket både personkonflikter og uenigheter mellom disse instansene, men begge var enige om at økonomiske bevilgninger måtte gis til flyktningarbeidet. Jødiske barneflyktninger var den norske stat sin store frykt, både sosialt, religiøst og økonomisk. Det ble derfor bare innvilget midlertidig oppholdstillatelser. Flyktningorganisasjonenes innsats og hjelp ble derfor helt avgjørende for de jødiske barneflyktningene. Kort oppsummert kan vi kanskje hevde at flyktningpolitikken i Norge baserte seg på kompromisser mellom hjelpeorganisasjoner for flyktninger og sentrale personer blant de norske myndigheter.

Det jødiske samfunnet hadde alltid vært lite i Norge, sammenlignet med de andre nordiske landene. Jødene i Norge hadde, siden den første ”immigrasjonsbølgen” på 1880-tallet, aktivt integrert seg i det norske samfunnet. Da spørsmålet om jødiske barneflyktninger kom på dagsorden innad i den jødiske menigheten, henvendte de seg først og fremst til sine egne medlemmer. Dette styrker oppfatningene om at jødene i Norge ønsket å være en ”usynlig minoritet”. Ved hjelp av opprop, innsamlinger, og sterkt engasjement fra sentrale personer i den jødiske menigheten, klarte de stort sett på egenhånd å ivareta de jødiske flyktningbarna fra Østerrike gjennom hele deres opphold i Norge. Debatten gikk allikevel om hvorfor de bare klarte å ”redde” ca. 20 ubemidlede barn. Vi vet ikke hva som kunne ha skjedd hvis jødene i Norge mer aktivt rettet seg mot de norske myndigheter. Fremmedfrykten og skepsisen lå latent hos mange nordmenn, dette får vi en viss oppfattelse av ved å lese tidsskrifter i det aktuelle tidsrommet. Ordet *jødisk* barneflyktning, førte kanskje med seg en større innsatsvilje innen hjelpearbeidet innad i den jødiske menigheten. Det kunne allikevel være med på å synliggjøre det ellers så godt integrerte jødiske samfunnet, noe som kunne oppfattes som negativt. I menighetsbladet *Hatikwoh*, ser vi at norske jøder engasjerer seg med den gang betydelige økonomiske midler, men er heller skeptiske til å ta i mot et eller flere

flyktningbarn.

Det er to grupper med jødiske flyktningbarn oppgaven min handler om. Den ene er de 20 såkalte ”Wienerbarna” som kom til Norge fra Østerrike sommeren 1938. Hensikten var å komme på et tremåneders ferieopphold, men på grunn av den forverrede situasjonen i hjemlandet, oppholdt de fleste seg i Norge frem til høsten 1942. Den andre gruppen er de 37 tsjekkiske barneflyktningene som kom til Norge høsten 1939, etter at tilstandene i Tsjekkoslovakia gradvis hadde blitt forverret. Transporten til Norge ble arrangert og tilrettelagt av mennesker som jobbet i Nansenhjelpen. Disse 37 barna var ukjente for hverandre, med unntak av noen søskenpar, og kom fra ulike områder i det nå tidligere Tsjekkoslovakia. Etter ankomsten til Norge ble gruppen oppløst og barna ble fordelt rundt om i landet.

Det manglet ikke på pleieforeldre som ønsket å ta i mot barna som kom fra Tsjekkoslovakia med Nansenhjelpens ”Barneaksjon”. Her ble det jødiske hos barna mer eller mindre omtalt som uvesentlig, og barnas usikkerhet og dårlige levestandard i hjemlandet ble fremhevet. Siden Nansenhjelpen fremstod som en hjelpeorganisasjon uten politiske eller religiøse interesser, medvirket nok dette til at så mange norske familier og enkelt mennesker ville hjelpe barna. Ut i fra det materiale jeg har opparbeidet meg, virker det heller ikke som om kristne nordmenn aktivt ville forsøke å omvende barna.

Det jødiske ved barna har alltid vært en identitetsfaktor, og har blitt stående igjen som et viktig særtrekk i historisk sammenheng. Det var imidlertid store forskjeller i hvor sterkt religiøst oppdratt barna var. Mitt hovedinntrykk er at barna stort sett kom fra sekulariserte hjem, og derfor ble ikke overgangen til et liv hos ikke-jødiske pleieforeldre så stor. Hos de østerrikske flyktningbarna som etter hvert flyttet inn på det jødiske barnehjemmet som ble opprettet for dem i Oslo, ble det jødiske en sterkere identitetsfaktor. Kanskje ikke blant barna på hjemmet, men i det norske samfunn. Det oppstod en sterk gruppetilhørighet hos disse barna, og de ble godt integrert med de norske jødene som bodde i hovedstaden. Det jødiske barnehjemmet ble drevet med økonomiske midler fra norske jøder og den jødiske menigheten. Det viser at norske jøder bidro i aller høyeste grad til driften av hjemmet, selv om vi leste i kapittel 2.4 om misnøyen ved at så få jødiske hjem ville ta i mot barna. Vi ser også en tilbakeholdenhet når det gjelder økonomisk støtte hos styret i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo.

I norsk-historisk sammenheng har de jødiske flyktningbarna ofte blitt fremstilt i sammenheng med hjelpeorganisasjoner eller heltedige kvinner og menn som risikerte sitt

liv for å hjelpe disse barna. Den restriktive flyktningpolitikken Norge førte, samsvarer ikke med opplevelser som barna i etterkant erindrer fra oppholdet i Norge, og dette sier noe om hvor betydningsfull innsatsen til enkeltmennesker har vært. Myndighetenes holdninger vil heller ikke være representative for den generelle nordmann, men utsagn som: ”Intet jødeproblem i Norge”³⁶⁹ viser oss at jødene ble betraktet som et problem.

Ble barna skjermet fra det norske samfunnet? De tsjekkiske barna, der de fleste bodde hos fosterforeldre, virker som de ble godt integrert i familie, skole og nærmiljø. Deres jødiske opphav virker først å bli et alvorlig problem og en utfordring da jødeforfølgelsene for alvor startet høsten 1942. De jødiske barna fra Østerrike var samlet som en gruppe under hele oppholdet i Norge. De bodde på det jødiske barnehjemmet og ble godt integrert i det jødiske samfunnet i Norge. Selv om de gikk på offentlig skole, virker det som om de trygge rammene og de nære relasjonene ble skapt innad på barnehjemmet, blant barna og omsorgspersonene.

Gjennom arbeidet med oppgaven, kan jeg konkludere med at vi ikke kan snakke om de jødiske barneflyktningene som kom til Norge i 1938-1939 som en homogen gruppe. I tidligere historiske fremstillinger er gruppetilhørigheten først og fremst basert på at de var av jødisk opphav. Deres jødiske opphav var hovedårsaken til at de måtte reise fra sine hjemland, men det vil gi et feilaktig bilde ved kun å anta at dette var med på å skape utfordringer i møte med det norske samfunn. Det sosiologiske og psykologiske perspektivet jeg har støttet med til når det gjelder barn, separasjoner og menneskelige relasjoner, gir et mer nyansert helhetsbilde av hvordan samfunnet tok i mot og ivaretok barna, og hvordan barna selv opplevde oppholdet i Norge.

Utfordringene knyttet til deres jødiske opphav lå først og fremst hos hjelpeorganisasjonene når det gjaldt den koordinerende virksomheten, og ble gradvis forsterket frem til høsten 1942, da barna måtte gå i dekning. Det virker som om barna selv ikke opplevde noen sterke antisemittiske holdninger fra ”vanlige” nordmenn. De har allikevel vært nødt til å reflektere over en jødisk identitet etter krigen, noe som også storsamfunnet direkte og indirekte har stilt krav til.

Som en konsekvens av at barna ble godt mottatt i det norske samfunn generelt, kan vi ikke hevde at motforestillingene kun lå hos de sentrale norske myndigheter. Biografier, memoarer og avisartikler har vist oss at integrasjonen av jødiske barn i samfunnet oftere ble problematisert istedenfor å bli akseptert.

³⁶⁹ *Aftenpostens* lederartikkel 2. desember 1938.

Det som vesentlig skiller de jødiske barneflyktingene som kom til Norge fra de som kom til Storbritannia eller Sverige, er varigheten av oppholdet. Høsten 1942, startet jødeforfølgelsene for alvor i Norge, og barna ble på nytt tvunget til å forlate venner, hjem og familie. Det jødiske ble på nytt den avgjørende faktoren på liv og død.

Hvordan flyktingpolitikk og norske holdninger har blitt fremstilt etter krigen ut i fra det vi nå vet, former naturlig nok hvordan vi i dag tenker, skriver og problematiserer historien. De jødiske flyktingbarna som fremdeles lever eller har skrevet ned sine memoarer, forteller oss at offer/overlevende problematikken etter krigen er noe som mange har vært nødt til å ta stilling til.

De jødiske barneflyktingene som kom til Norge gir oss et innblikk i en historie som viser hvilken iherdig innsats en liten gruppe mennesker utførte i en tid preget av usikkerhet. Rent objektivt, var de passive og avventede holdningene til de norske myndighetene med på at ikke flere barn kom til landet. Denne skepsisen kan i ettertidens klokskap ha vært berettiget, da vi vet hva som skjedde med Norge 9.april 1940. Vi vet dessverre også hva som skjedde med 772 norske jøder under andre verdenskrig. Dette forteller oss at historien til de rundt 60 jødiske barneflyktingene som kom til landet, ikke kan bli fremstilt uten å rette et kritisk blikk mot datidens myndigheter.

Videre forskning

Jødiske barneflyktinger som kom til Norge i 1938-1939 var en liten gruppe mennesker som oppholdt seg i Norge over et kort tidsrom, før de igjen måtte flykte. Noen valgte å bosette seg permanent i Norge, mens andre valgte å bosette seg i Sverige, Canada, Storbritannia og Israel. De fleste var dessuten opptatt av å finne ut hva som hadde skjedd med slektninger og venner under og etter krigen. Det kunne vært interessant å knytte krigsopplevelsene og deres jødiske opphav, opp mot senere valg av bosted, yrke, samlivspartner og familieliv.

Det kunne også vært spennende å gjøre en komparativ undersøkelse mellom flyktingbarn som kom alene, uten foreldre eller foresatte, og barn som kom sammen med familiene sine til Norge. Før andre verdenskrig gjaldt dette hovedsakelig politiske flyktinger, der en del av dem i tillegg var jødiske. Hvilke holdninger ble familiene møtt med, og hvordan foregikk integreringsprosessen inn i det norske samfunn?

En annet aktuell videreføring av oppgavens tema kan være forskning knyttet opp mot individ- kontra gruppehensyn i det norske samfunn når det gjelder flyktninger. Hvordan forholder nåtidens myndigheter seg til barneflyktninger, og hva blir gjort for å fremme økt toleranse?